

PSIXOLOGIYADA ONG OSTI EVOLYUTSIYASI

Shodiyeva Ranoxon Qobiljon qizi

Namangan USB unversiteti Pedagogika va psixalogiya

fakulteti pedagogika va psixalogiya yonalishi

Tel: 911312728

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiyada va tibbiyotdagi ong tushunchasi, psixik travmalar va ularga tibbiy yordam ko'rsatishda klinik salomatlik psixologiyasining muhim roli tavsiflanadi va muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Ong, Ong osti, selektivlik, Ong neyronlari, analitik introspeksiya, introspeksiya, strukturaviy psixologiya.

Ong – bu, sub'ektning dunyo va undagi o'z o'zini haqidagi tasavvuri, uning ichki aqliy tajribasi haqida hisobot berish qobiliyati bilan bog'liq va birgalikdagi faoliyatni oqilona tashkil etish uchun zarurdir. Ong aqliy faoliyat shakli va oliy nerv faoliyati elementi, uning asosini miya tashkil etadi. Ong – bu, inson miyasining biologik funksiyasi, degan fikr mavjud bo'lib, u odamga atrofidagi dunyo va o'zi haqida qandaydir tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi. Ong mexanizmi inson evolyutsiyasi natijasida shakllangan. Ushbu mexanizmning fiziologiyasi to'liq tushuntirilmagan. Nevrologlar orasida ong ma'lum darajada bir qator hayvonlarga : sutemizuvchilar, qushlar, sefalopodlar va boshqalarga xosdir, degan fikr mavjud. Ong keng ma'noga ega bo'lgan tushunchadir. Ong quyidagilarni anglatishi mumkin:

- behush holatlardan (chuqur uyqu, hushidan ketish va boshqalar.) farq qiladigan „uyg'onish“ holati;

- o'z tajribalari va xatti-harakatlari to'g'risida hisobot berish qobiliyatini nazarda tutadigan „aql-idrok“ holati;

- sub'ektiv tajriba hodisalari majmui, jumladan, aks ettirish, o'z-o'zini anglash;

- dunyo haqidagi muayyan munosabat va g'oyalari tizimi.

Akademik E. N.Sokolov ongni „shaxsiy (sub'ektiv) tajribalar oqimi: tasvirlar, fikrlar, niyatlar va his-tuyg'ularning o'zgarishi“ deb ta'riflagan. "Miya tuzilmalarida paydo bo'ladigan ong — bu tashqi kuzatuvchiga erishib bo'lmaydigan shaxsiy xususiyatdir". Madaniy-tarixiy yondashuvga ko'ra, ongning o'ziga xos xususiyati shundaki, ijtimoiy-tarixiy amaliyot elementlari ob'ektiv voqelik va ong o'rtasidagi oraliq bo'g'in bo'lib, dunyo haqida ob'ektiv (umumiy qabul qilingan) g'oyalarni shakllantirishga imkon beradi. Ong psixologiyasi yaxlit yondashuv emas edi. Aksincha, bu psixologiyani „to'g'ridan to'g'ri tajriba“ fani sifatida qarashda umumiy mavzu va kelishuv bilan birlashtirilgan bir nechta tadqiqot paradigmalarning yig'indisi edi (V. Vundt).

Jeyms „ong oqimi“ metaforasidan foydalangan, u ruhiy hodisalarning dinamikasini qamrab olgan. Shunga ko‘ra, analitik introspeksiya o‘zining evristik qiymatini yo‘qotdi: agar analitik introspeksiya aktida bo‘lgan ong oqimi to‘xtatilsa, u o‘z xususiyatlarini yo‘qotdi, ruhiy hayot haqiqatining o‘lik „tilimi“ ga aylandi. Psixologiyaning maqsadi Jeyms ongning adaptiv funksiyasini o‘rganishga ishongan. Jeymsning fikricha, ong murakkab muhitda yashovchi insonning hayotiy funksiyasidir. Jeyms ongning „shaxsiy“ o‘lchovini kiritdi, ongli tajriba doimo „meniki“, „menga tegishli“ deb boshdan kechiriladi, deb hisoblaydi. Ong psixologiyasi mustaqil fan sifatida ilmiy psixologiyaga asos soldi. Ruhiy hodisalar sinfini asossiz ravishda toraytirib, ularni faqat ongli tajriba bilan cheklab qo‘ygan holda, ong psixologiyasi psixika faoliyatining ko‘plab qonuniyatlarini shakllantirdi, ular bugungi kungacha rad etilmagan.

Jeyms uchun ong o‘zgaruvchan sharoitlarda omon qolish uchun tabiat tomonidan yaratilgan moslashuvchan harakat edi. V.Jeymsning fikricha, ong planar rasm emas, balki faqat qisqa muddatli xotira qonunlari asosida to‘xtatilishi mumkin bo‘lgan ba‘zi o‘zgaruvchan, doimiy funktsional harakatlar oqimi. Oqim chegaralanish xususiyatiga ega. Oqimning yana bir muhim xususiyati bor – u yo‘naltirilgan ob‘ektlarni tanlash, selektivlik. Jeymsning fikriga ko‘ra, ong va e’tiborning tanlab olish xususiyati bitta va bir xil. Ya’ni, diqqat uzluksiz, o‘zgaruvchan, sof individual va tanlangan oqimdir. Vundtning strukturaviy psixologiyasi bilan bir vaqtda Frants Brentano (1838-1917) tomonidan ong aktlari nazariyasi ishlab chiqildi. Undagi asosiy mavzu ongning mazmuni va tuzilishi emas, balki ong faoliyati edi. Brentano ham psixikaning birliklarini topishga harakat qildi, lekin ularni elementar aqliy harakatlarda topdi. Brentano o‘zining „Psixologiya empirik nuqtai nazardan“ fundamental asarini 1874-yilda nashr etdi.

Ongsizlik sohasi – bu aqldan tashqaridagi ruhiy hodisalar, holatlar va harakatlar majmui, deb hisoblash odat tusini olgan. Bu sohaga, eng avvalo, instinktlar – inson xulq-atvorining uzoq tadrijiy rivojlanish jarayonida hosil bo‘ladigan va har bir mavjudotning hayot funksiyalarini, umuman uning mavjudligini ta’minlashga qaratilgan tug‘ma harakatlari majmui kiritiladi. Ongsizlikni (ong osti) tushunish yanada ko‘proq qiyinchilik tug‘diradi. Uning mavjudligi avstriyalik mashhur psixiatr Z. Freyd (1856-1939) tomonidan XX asr boshida aniqlagan. Har xil tushlar, gallyutsinatsiyalar, xayoldan ketmaydigan g‘oyalar, intuitsiya va shu kabilar ongsizlikning namoyon bo‘lish shakllariga misol bo‘lishi mumkin. Ular odamlar ruhiyati va xulqatvoriga kuchli ta’sir ko‘rsatadi, lekin ayni vaqtda bu jarayonlarni boshqarish nuqtai nazaridan ularga bo‘ysunmaydi. Shu sababli ongsizlik ongning muayyan lahzada ong bilan boshqarishga qodir bo‘lmagan parchasi, deyish mumkin .

Ongsizlik strukturasi ong sohasida vujudga kelishi va vaqt o‘tishi bilan ongsizlik sohasiga kirishi mumkin bo‘lgan intuitsiya va avtomatizmlarni ham kiradi.

Intuitsiya – bu olish yo‘llari va shartlarini anglamasdan, bevosita hissiy kuzatish yoki mushohada yuritish yo‘li bilan olinadigan bilim. Avtomatizmlar – bu avval ong nazorati ostida paydo bo‘lib, uzoq mashq qilish va ko‘p karra takrorlash natijasida ongsiz harakatlar xususiyatini kasb etuvchi insonning murakkab harakatlari. Tush, gipnoz holati, somnambulizm hodisalari, hushsizlik holatlari ham ongsiz harakatlar hisoblanadi. Ruhiiy faoliyatga ongsiz harakatlarning qo‘shilishi natijasida onga tushuvchi yuk kamayadi, bu esa, o‘z navbatida, insonning ijodiy imkoniyatlari maydonini kengaytiradi. Hozirgi zamon fani ong osti sohasi tushunchasi bilan ham ish ko‘radi. Bu ongsizlik sohasining alohida qatlami yoki darajasidir. Unga faoliyat amallarining ong darajasidan avtomatizm darajasiga o‘tishi bilan bog‘liq ruhiy hodisalar kiritiladi.

Vundt va Brentano ta’siri ostida ong psixologiyasida o‘ziga xos yo‘nalish — Vyurtsburg maktabi paydo bo‘ldi, uning vakillari fikrlash muammosiga e’tibor qaratdilar. F. Krik va K. Koch tomonidan taklif qilingan ongning neyrobiologik modelida „ong neyronlari“ miya poyasining retikulyar shakllanishi va talamusning retikulyar shakllanishi signallari ta’sirida. Birinchisi global ongni belgilaydi va uning yopilishi, „ong neyronlarini“ inaktivatsiya qilish, ongsiz holatga olib keladi. Ikkinchisi ma’lum bir „ong moduli“ ni ta’kidlab, uni diqqat ob’ektiga aylantirib, „ongni qidirish nurini“ tashkil qiladi. „Ongni qidirish nuri“ ni bir moduldan ikkinchi modulga o‘tkazish diqqat ob’ektlarining o‘zgarishini ta’minlaydi. Muammolarni hal qilish bilan bog‘liq ma’lumotlarni yig‘ish, to‘plash, yodlash va qayta ishlash harakatlari va jarayonlari, shu jumladan ong sohasida amalga oshirilgan va amalga oshirilgan ijodiy, ongsizda bunday muammolarni hal qilishning o‘z-o‘zidan jarayonlarini boshlashi mumkin. Ushbu jarayonlarning ishlash natijalari ong sohasidagi axborotni qayta ishlash jarayonlariga sezilmaydigan ta’sir ko‘rsatishi va sezgi tushunchalari shaklida onga kirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Petuxov V. V. Lekcii po obshchei psixologii. Leksiya 1.
2. Соколов Е. Н. Очерки по психофизиологии сознания / под ред. М. И. Черкасской, под науч. ред. Е. Д. Шехтера. М.: МГУ, 2008. - С. 12, 11. — 255 с.
3. Crick F., Koch C. The problem of consciousness //Scientific American. Special edition. 2002. Vol. 12. No 1. R. 11—17
4. Соколов Е. Н. Очерки по психофизиологии сознания. Введение// Вестник Московского университета. Серия 14. Психология.- 2007. — № 4 — с.11-19“. 24-yanvar 2020-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 24-yanvar 2020-yil.
5. A. L. Juravleva, Ushakov, Dmitriy Viktorovich|D. V. Ushakova, Xolodnaya, Marina Aleksandrovna|M. A. Xolodnoy. — М.: Izdatelstvo „Institut psixologii RAN“, 2015. — 303 s. S. 15-48“. 31-mart 2020-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 7-avgust 2019-yil.
6. Нарметова, Ю. К. (2023). ВИДЫ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА У ДЕТЕЙ. *Gospodarka i Innowacje.*, 33, 221-224